

Валентина ПЕТРИКОВА,

доцент Харківської державної академії дизайну та мистецтв,
канд. іст. наук

Діячі краю в сучасній українській бібліографії

Подано тематико-типологічний аналіз краєзнавчих персональних і біобібліографічних покажчиків, виданих в Україні за період 1918–1991 рр. Передумовою становлення та розвитку бібліографічної діяльності з об'єктом «діячі краю» є завдання Постійної комісії для видання біографічного словника діячів України при УАН, створеної в 1918 році.

К л ю ч о в і с л о в а: краєзнавство, бібліографічний словник, персональний покажчик.

Біобібліографічні словники та персональні покажчики у сучасній науковій та бібліографічній практиці становлять самостійну групу інформаційних видань, об'єднаних низкою функціональних завдань. Особлива увага до створення і видання біобібліографічних покажчиків пояснюється тим фактором, що з точки зору науково-методичних засад створення їх слід вважати ефективним засобом інформаційного забезпечення науки як соціального інституту.

Постійна комісія для видання біографічного словника діячів України, заснована в 1918 р., декларувала: «Бібліографічний словник діячів української землі мусить заповнити прогалину в нашій історичній літературі, переважно в біо- та бібліографічній» [3, с. 70]. Серед аргументів до речності і важливості проведення такої роботи були посилення на краєзнавчі біобібліографічні словники І. Ф. Павловського про визначних діячів Полтавщини. Умовою такого «складного і великого завдання, що його не може виконати окрема людина» є «координована праця багатьох наукових сил та громадських, а не приватних засобів». На підставі визначення осіб, які належали до категорії «діячі України», була поділена робота між крайовими організаціями за місцем народження і діяльності визначних діячів. Великою заслугою у розробленні науково обґрунтованого плану дослідження на першому етапі роботи Комісії у 1919–1921 рр. стала діяльність голови Комісії Д. І. Багалія та керівника науковими працями Комісії В. П. Модзалевського. Організація єдиного методичного керівництва з боку Комісії УАН сприяла чіткій орієнтації бібліографічної діяльності в місцевих установах.

Наприклад, систематичним збиранням документів із питання розвитку мистецтв та їх діячів в Одесі займалося Художнє товариство ім. К. К. Костанді. Частково Товариство опрацьовувало матеріали за завданням Постійної комісії для видання біографічного словника діячів України в царині мистецтва, а як самостійний напрям роботи готувало до друку збірник біографічних і бібліографічних матеріалів.

Біобібліографічний покажчик у ці роки був започаткований у науковій діяльності краєвих установ як бажаний, що відтворює персоніфікований внесок кожної місцевості України у справу українського відродження. Ініціатива створення таких покажчиків на місцях була декларована від УАН саме Постійною комісією для видання біографічного словника діячів українського народу й української землі. Методичні особливості роботи Комісії стали програмними рекомендаціями для краєзнавчої бібліографії. Матеріали Комісії зазначали, що «біобібліографічні покажчики і словники краю повинні вмістити біографії: 1) вчених для всіх паростей знання; 2) письменників та діячів освіти, як світських, так і духовних; 3) громадських діячів; 4) митців; 5) діячів управління, починаючи від найдавнішої доби до останнього часу (князі, гетьмани, генеральна старшина, козацькі полковники, деякі навіть сотники, коли вони видатні та ін.)» [3, с. 71]. Першими спробами створення бібліографій видатних діячів країв стали опубліковані в Одесі та Дніпропетровську ювілейні покажчики, присвячені Д. І. Яворницькому та Б. В. Варнеці в 30-ті роки ХХ ст. [1; 2].

У післявоєнній дійсності практика складання персональних та біобібліографічних покажчиків

стала важливим елементом у системі краєзнавчих бібліографічних показників. Методика складання цього типу показників мала практично довершений характер. Науковими установами України на цей час були складені біобібліографічні показники, які класифікувались як науково-дослідні праці. В краєзнавчій бібліографічній діяльності за 1940–1991рр. при визначенні об'єкта цього типу показників, які в сукупності становлять поняття «діячі краю», домінуючим значенням для бібліографів стає рід діяльності. Рід діяльності персоналії в краєзнавстві тісно пов'язаний з одним із тематично-галузевих комплексів – історико-краєзнавчим, природним, науково-господарчим, літературно-мистецьким, охороною здоров'я та наукознавчим. Вибір бібліографами імен діячів краю за аналізом усієї сукупності біобібліографічних посібників припадає в кількості 64 % на комплекс «Культура. Література. Мистецтво», 16 % – комплекс «Наука», 14 % – «Історико-краєзнавчий», 9 % – «Народне господарство», 0,9 % – «Охорона здоров'я». З урахуванням біобібліографічної продукції медичних бібліотек та вишівських центрів відсоткове відображення комплексів «Наука» та «Охорона здоров'я», відповідно, становить 6 % і 35 %.

Про тематико-галузеву приналежність біобібліографічних показників говорять і назви започаткованих серій показників цих типів в областях України: «Вчені Одеси» (ОДНБ), «Письменники Одеси» (ОДНБ), «Літературна Одеса» (ОДНБ), «Письменники Полтавщини», (Полтавська ОУНБ), «Повернені імена» (ХДНБК). Усі вищезазначені заклади України, особливо університети, працюють над серією «Вчені вузу», в межах якої формують цикли біобібліографічних словників. Ніжинський педагогічний інститут сформував суто галузеву серію персональних показників «Вчені-філологи Ніжинської вищої школи».

Краєзнавчі біобібліографічні показники представлені в більшості своїй біобібліографічними словниками, персональними показниками. Кожна область додержується, по можливості, цього типу краєзнавчих показників половинного представництва. Біобібліографічні словники, як найскладніший за методикою складання вид показника, подають вторинну інформацію у вибраному галузевому аспекті. Поширеним серед областей України є галузевий біобібліографічний словник «Письменники краю». Такі словники мають Вінницька (1971), Дніпропетровська (1958, 1987), Закарпатська (1960), Житомирська (1983), Кірово-

градська (1959), Львівська (1960), Одеська (1989), Полтавська (1975, 1990), Сумська (1986, 1988, 1990), Хмельницька (1989), Черкаська (1988, 1990, 1991) області. Сумська ОУНБ видала три показники під єдиною назвою, які в цілому становлять біобібліографічний словник «Письменники Сумщини. Бібліографічний словник» (1988), «Письменники Сумщини. Бібліографічний показник творів» (1988), «Письменники Сумщини. Каталог» (1990). Черкаська ОУНБ видала бібліографічний словник «Письменники Черкащини» в трьох виданнях, доповнених і виправлених.

Біобібліографічні словники в тематичному комплексі «Культура. Література. Мистецтво» мають ще такі галузеві аспекти: «Художники Дніпропетровщини» (1991), «Художники Радянської Львівщини» (1980), «Гумористи і сатирики Сумщини» (1991), «Артисти, композитори, художники Хмельниччини» (1979, 1989), «Майстри образотворчого мистецтва, творчість яких пов'язана з Чернігівщиною» (1976), «Композитори, чиє життя і творчість пов'язані з Чернігівщиною» (1981).

В інших тематичних комплексах краєзнавства біобібліографічні словники на післявоєнному етапі розвитку сформували типові назви. Історико-краєзнавчий комплекс представлений назвами «Борці за владу Рад...» – Закарпатська (1967, 1979, 1983), Кіровоградська (1988), Кримська (1977), Полтавська (1967) області; «Герої Радянського Союзу – наші земляки» – Кіровоградська (1977, 1988), Миколаївська (1984), Полтавська (1975, 1987), Сумська (1988) області. У Дніпропетровській області типова назва «Борці за владу Рад...» була конкретизована для біобібліографічного словника як «Соратники В. І. Леніна на Катеринославщині» (1987).

Комплекс «Народне господарство» представлений у промислово розвинутих областях України назвами «Наші земляки – лауреати Ленінських та Державних премій СРСР та УРСР» – Вінницька (1971), Волинська (1990), Дніпропетровська (1988), Донецька (1971), Полтавська (1977) області; «Винахідники та раціоналізатори ... області» – Дніпропетровська (1988), Кіровоградська (1969, 1972), Харківська (1969, 1973, 1984) області; «Наші земляки – Герої Соціалістичної Праці» – Закарпатська (1977), Львівська (1976), Одеська (1972), Полтавська (1975, 1978), Сумська (1986) області. У межах двох тематичних комплексів «Наука» і «Народне господарство» був створений біобібліографічний словник «Ученые Харьковщины – сільському господарству» (1968). Біобібліо-

графічний словник «Вчені Хмельниччини» (1988) отримав високу оцінку науковців.

Імена видатних земляків і діячів краю для персональних покажчиків у кожній області вибирались індивідуально, орієнтуючись на ювілейні дати персоналій. Ім'я Т. Г. Шевченка в краєзнавчому аспекті відтворено в покажчиках «Т. Г. Шевченко і Вінниччина» (1991), «Т. Г. Шевченко і Полтавщина» (1989), «Перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині» (1988).

Зв'язки О. С. Пушкіна з Україною висвітлено в покажчиках «О. С. Пушкін в Одесі» (1950, 1973, 1975) та «О. С. Пушкін в Катеринославі» (1974), створених ОДНБ та Дніпропетровською ОУНБ. Саме, починаючи з теми «О. С. Пушкін в Одесі», в 1950 р. зародилася назва серії покажчиків ОДНБ «Літературна Одеса». Надалі в цій серії вийшли покажчики «А. Міцкевич в Одесі» (1976), «Леся Українка в Одесі» (1981), «Іван Микитенко» (1984).

Уславлені імена Лесі Українки, В. Г. Короленка, Марка Кропивницького, О. Гріна, Г. С. Сковороди, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Михайла Коцюбинського, Івана Франка, М. І. Пирогова, Остапа Вишні, Михайла Стельмаха, Василя Симоненка, Івана Приблудного, К. Симонова, Ю. Яновського, Дем'яна Бедного, В. О. Сухомлинського, Петра Ребра, С. П. Корольова у зв'язку з місцями їх народження та перебування в Україні висвітлені в 37 персональних покажчиках, створених обласними бібліотеками.

Окремо в краєзнавчому біобібліографознавстві щодо створення персональних покажчиків слід виділити дві бібліотеки – Одеську державну наукову бібліотеку та Львівську наукову бібліотеку ім. В. Стефаника НАН України. Щоб запобігти хаотичному накопиченню персональних покажчиків, ОДНБ у післявоєнні роки впровадила їх серійне оформлення. Чотири серії «Вчені Одеси», «Письменники Одеси», «Майстри мистецтв Одеси», «Літературна Одеса» дали змогу послідовно сформулювати масив персональних покажчиків у кількості 45 назв, які становлять основу для створення універсального біобібліографічного словника «Видатні діячі уславленої Одеської землі», ідею якого було проголошено ще в 1911 р. членами Одеського бібліографічного товариства при Новоросійському університеті.

Персональні краєзнавчі покажчики для Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України є своєрідною спеціалізацією її бібліо-

графічної діяльності. Розпочавши в 1940 р. бібліографування персоналій із роботи «Міцкевич Адам Бернардович. Каталог виставки», до 1992 р. бібліотека видала 67 назв персональних покажчиків з урахуванням перевидань і багатотомних видань [4, с. 181].

Зовсім не представлений тип біобібліографічного покажчика у системі краєзнавчих посібників за цей хронологічний період у Херсонській, Чернівецькій, Донецькій, Ровенській, Тернопільській областях. Однією з причин відсутності цих покажчиків у перелічених областях є орієнтація на випуск персональних покажчиків у вигляді посібників «малих форм», націлених на завдання шкільного краєзнавства. Методичне удосконалення цих покажчиків є обов'язковою умовою задоволення інформаційних потреб у персональній бібліографії всієї організаційної структури краєзнавства.

Специфіка столичного міста не дає можливості класифікувати біобібліографічні покажчики, створені в установах Києва, як краєзнавчі, оскільки персоналії ці отримали статус «діячів України».

Типологічний аналіз усієї сукупності краєзнавчих покажчиків, створених в Україні за 1940–1991 рр. і досліджених нами, дав змогу зробити висновок про розширення потреб складання біобібліографічних словників в областях України за цей хронологічний період та стійкі відсоткові показники випуску цього типу покажчиків у системі інформаційного забезпечення краєзнавства. Науково-інформаційний статус цього типу покажчиків у минулому і сучасному Україні зумовлений, на нашу думку, тенденціями внеску кожного науковця в наукові комунікації краю і об'єктивного оцінювання його наукової спадщини [4, с. 198–204].

Література

1. Бібліографічний покажчик праць Д. І. Яворницького (1982–1928): Матеріали // Дніпропетровський краєвий історико-археологічний музей: Зб. – Дніпропетровськ, 1929. – Т. 1. – С. 261–272.
2. Библиографический список научных работ профессора Б. В. Варнеке (1889–1924). – Одесса, 1925. – 16 с.
3. Перший рік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 р. – К.: Друк. Українського наукового товариства, 1919. – 176 с.
4. Петрикова В. Т. Особливості становлення та розвитку системи краєзнавчої бібліографічної інформації в Україні (1917–1991 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2001. – 262 с.